

B. 2182. *3968.*
42 - 34.

Isamaa sõda.

Sõjakäik Wenemaale 1812.

Keiser Aleksander I.

„Teaduse“ kirjastus, Tallinnas, 1912.

Isamaa sõda.

Sõjakäik Wenemaale 1812.

Keiser Nikolai II.

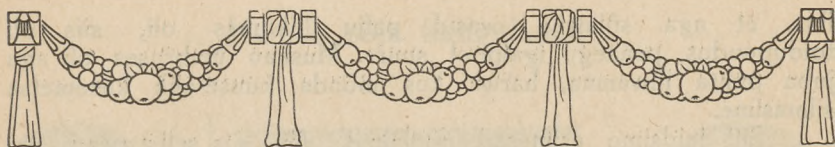

„Teaduse“ kirjastus, Tallinnas, 1912.

M. Schiffer'i trükk, Tallinnas.

ENSV TA
Kirjandusmuuseumi
Arhiivraamatukogu

56000

I. Teekonna algus.

See oli 21. weebruaril 1812. aastal, kui Westfali kuningas Jerome kaardiwägi ja ühtlasi ka see kütipolk, mille ridades mina teenisin, Gasselit väljas marssis, et selle suure sõjawäega ühineda, mis Napoleoni käsul Wenemaa poole sõjakäigul oli.

Ei wõi ütelda, et meie iseäralise rõõmuga sellele teekonnale oleksime asunud; meie olime sakslased ja teadsime, et Wene-maal, kelle wastu meie sõdima pidime, samasugused lood walit-sesiwad nagu Saksamaal, ja et meie nii siis ise oma isamaa wastu waenulikult välja astuda tahtsime. Kuid meil ei olnud palju aega järelmõtlemiseks, ka ei oleks see aitanud; meie olime rõõmsad, et nüüd ühetaolisest kasarmu-elust ja wäsitawatest paraadidest tingimata hulgaks ajaks lahti saame.

Esimese päewa õhtuks jõudsimme Cöttingeni, seal olime üle-ööd ja teise päewa õhtuks jõudsimme suure tormi ja sajuga häda-waewalt Sondershauseni. Sinna oli aga wahepeal nii palju sõja-wäge kogunud, et meie jaoks enam öömaja ruumi ei olnud, selle-pärast saadeti meie kütipolk naabruse küladesse kortlisse. Meie rood sattus Suure-Forra külasse ja juhtumine oli nii, et mina ühes 13 teise mehega metsawahi Knauerti juurde öömajale saime. See tubli metsawaht wõttis meid ülilahkeste wastu ja ei lahkunud meile kätte juhatatud toast peaaegu silmapilguks, et meil igasugu wadjaduste täitmiseks alati käepärast wõiks olla; ta jäi isegi ööseks meie juurde, ja magas meie kõrwal õlgede peal. Ma jutustan seda üksnes sellepärast, et muidu harwa ette tuleb, kus soldatit kortlis lahkeste wastu wõetakse.

Sondershausenist marssisime üle Eislebeni Hallesse. Halles anti meile mõni päew puhkamiseks aega; neid päiwi tarwitasin ma usinalt linna tähtsamate kohtade silmitsemiseks. Siis läks meie teekond edasi Dessau poole, sealt üle Elbe jõe, kuni wiimaks mitme päewa marssimise järele Muskau linnakesesse jõudsim, kuhu teadmata põhjusel kaheksaks kuni kümneks päewaks paigale jäime. Siiani oli maakond ümberringi

ilus, et aga sõjawäe osasid palju liikumas oli, siis oli toidupuudus peaaegu igalpool suur. Muskau ümbruses oli aga juba puhta liiwamaa, harwa kus mõnda kuuse-ehk kasemetsa silmasime.

Siit leidsime esimesed poolakad. Nii siis seltsistwad siin teekonna raskuse ja toidumoonu puuduse juurde ka veel tundmata, wõõrad kombed ja tundmata keel. Haritud maa ja rahwas näitas siin otsa lõppenud olewat; esimest kord saime tunda, et meil siin senine hoolitsemine ja sõbralik läbikäimine puudusiwad. Imelik, kohutaw tundmus, poolelti koduigatsus, poolelti tulewate halbade asjade etteaimamine wõtsiwad minu üle wõimust, kui seda wiletsat maanurka siin oma kodumaa lokaawate wäljadega, siinseid elanikka kodumaa jõukate tawlupeogadega wõrdlesin.

Korralikult sisseseatud, ahjudega eluruumisid siin ei tuntud, üksnes madalad waewased onnid wiletsate kaminatega leidsime siit eest, otsekui oleksiwad need ruumid rohkem kala suitsetamiseks kui inimeste eluruumideks määratud. Kudas meie toitmisega nende waeste elanikkude juures lugu oli, wõib igaüks ise arwata, kes teab, et ei millegist midagi saada ei wõi.

Kuna meie Muskaus kauemat aega olime wiibinud, siis pidime selle nüüd jälle kiirendatud marssidega tasa tegema; mõni päew marssisime meie 7—8 penikoormat mööda liiwalagendikka ja wiletsal wiisil süüa saades, kuni wiimaks Glogausse jõudsim. Siin anti meile mõni päew puhkust ja kauema aja tagant saime jälle kord head leiba, wärsket aiawilja, rammusat liha, ühtlasi aga käsu, mitmeks päewaks toidumoonu muretseda, sest et edaspidisel teekonnal läbi wiletsate Poola külade seda niipea enam saada ei ole.

Sellest ajast peale oli meil räpaste poolakate ja alaliste halwade öömaja kohtadega tegemist. Külades, kuhu oma teekonnal jõudsim, ei wõinud meie elanikkude lohakuse ja pisielukate parwede pärast peaaegu kuskil ulualla minna, waid pidime wäljas laagris olema ja endid kaasa toodud toidust elatama.

Fraustadt oli esimene suurem Poola linn, kuhu oma teekonnal jõudsim. Siin asendati meid mööda majasid kortlisse, süüa pidime aga oma kaasa wõetud toidust saama. Poolakate käest toiduaineid küsides, saime wastuseks: „*nima kleba, nima solli*“ (meil pole leiba ega soola.) Selle hüüdesõnaga wõeti meid igalpool Poola talupoegade juures wastu. Ka wähegi sündsa magamisepaiga peale polnud mõteldagi, ja meie pidasime paremaks lausa taewa all öömaja pidada, kui räpasesse tuppa kõik-sugu pisielukate sekka magama heita. Õnneks oli veel mai-kuu oma ilusate ja soojade ilmadega, nii et wäljas külma karta polnud. Siiski wõisime üksnes külades öö wabas looduses mööda saata; niipea kui linnadesse üleööd jäime, ei tohtinud meie õhtuti

Isamaa sõja kangelased

1. Keiser Aleksander I. 2. Würost Kutusow Smolenski Wene wägede ülemjuhataja. 3. Würost Bagration. 4. Würost Barclai de Tolly. Wene wägede esimene ülemjuhataja. 5. Admiral Tsitsakow. 6. Graf Platow, korpuse komander. 7. Graf Tormasow III wäe juhataja. 8. Graf Witgenstein, korpuse komander.

enam oma majadest lahkuda ja olime sunnitud magamise asemel öö läbi pisielukatega wõitlema.

Fraustadtist marssisime üle Lissa Warssawi poole. Umbes 10 wersta linnast eemal jäime kaheksaks päewaks laagrisse ja alles siis marssisime linna. Meie kütipolgule juhatati korterid nõnda nimetatud „Uue ilma“ linnaosasse. Siin wõis eluga juba wähegi rahul olla, sest Warssaw on suur, ilus linn, kus kõik, mis tarwis, raha eest saada wõib, ja nii mõnigi oleks ennast siin teekonna wäsimusest kosutada wõinud kui aga raha oleks olnud; kahjuks ei olnud meile aga juba Casselist saadik palka wälja maksetud. Ka tuli siin wäga ettewaatlik olla, et mitte petiste ohwriks langeda. Kõik kaubandus seisab siin juutide käes, kes tasu eest meie wastu ütilahked oliwad; tasu eest tarwitasime neid mitmel puhul ka tõlkideks.

Warssawi jäime umbes kolm nädalat. Selle aja jooksul pidime igapäew wäeharjutusi tegema ja kuninga Jerome palee ees wahi peal seisma. Warssawis oli meil suur sõjawäe ülewaatus, millest Westfali kuningas Jerome, kaks Prantsuse marshali ja kindral Vandamme osa wõtsiwad. See oli wiimane kord, kus endi senist korpuse ülemat Vandammet nägime: meile öeldi, keiser saatnud ta Hispaniasse ühe teise korpuse ülemaks. Westfali kaardiwägi, mille hulka ka meie kütipolk kuulus, jäi sellestsaadik ikka Jerome lähedusesse ja tema ülemjuhatus alla.

Warsti peale meie wäljamarssimist Warsawist nimetati mind ühes teise kolme kütiga obrist Laville juurde käskjalaks; see obrist oli Westfali kuninga kortermeister, ja ma ei wõi salata, et mul need neliteist päewa, mis käskjalaks olin, üsna mõnus elu oli. Kuigi sel ajal palju kiirmarssisid ette tuli, ilmad pealegi päris kuumad seisiwad, oli mul siiski see suur kergitus, et minu kraam weetud sai, ja ma ise ka wahetewahel sõita sain. Minu seltsimeestel oli wahepeal juba kõigetarwilikumatest asjadest päris puudus, korraliku toitmise ja rawitsemise peale polnud mõteldagi. Ma arwan, et puudulik toimine ja wiletsad kortelid palju selle sõjakäigu luhtaminekuks kaasa aitasiwad, niisama ka see, et meie mitmes kohas liiga kaua peatasime. Meie marssisime alles juulikuul Warsawist wälja, selle asemel oleksime pidanud sel ajal vähemalt juba Moskwa lähedal olema, missugusel põhjusel need wiivitused tuliwad, ei tea ma; ühtlasi ei suuda ma mõista, miks Napoleon, kes oma peawõidud alati just kiiruse läbi kätte oskas saada, siin päris sagedaste wiiwitas ja nagu kaheldes edasi marssis.

Kuna kuumus peaaegu wäljakannatamata oli ja toimine ka wilets, siis ei ole ime, et haigused lahti pääsesiwad ja paljud maha jäiwad. Niesewitshis lahkus äkitselt meie kuningas meist ja pööras oma ihukaitse wäega Saksamaale tagasi. Meil oli õnn

Prantsuse keiser ja tema abilised isamaa sõjas.

Prantsuse keiser Napoleon I. 2. Neapoli kuningas Murat.
3. Feldmarschal Daves 4. Feldmarschal Ney.

ja lõbu teda kolme päewa teekonda tagasi saata, ja esmalt oli kogu ni kuulda, et temaga seltsis Saksamaale tagasi läheme; kuid peagi pidime ülejäänud wäeosadele järele marssima ja kiirmarssidel nad kümne päewaga kätte saama. Kuninga järeltulijaks saime Abrante hertsogi Junoti. Meile öeldi, Jerome olewat mitmel korral keisri käskude wastu talitanud, ja sellepärast saadetud ta oma kuningriiki tagasi. Olgu sellega nüüd kudas on: kuninga tagasimineku läbi kaotasime meie palju; nüüd määrati meid ülejäänud wäeosade sekka, ja kaardiwäe iseseiswus läks meil kaduma. Kõik eelõigused lõppesiwad, ja meid puudutas see iseäranis walusalt nimelt weel sellepärast, et meil sel ajal peaaegu ühtelugu kiirmarsisid läbi määratute lagendikkude tuli teha ja kuumus sealjuures iga päewaga kaswas.

Palju soldatisi suri ja nii mõnigi hobune langes. Orsha läheduses löödi weel kord laager üles, kuhu kaheksaks kuni kümneks päewaks jäime. Tähendada tahaksin siin kohal ka weel, et selles maakonnas erakorraliselt palju mesilasi peeti, mitte nagu meil õlekorwides, waid õõnestatud puudes. Meie saagiks langes suur hulk mett kargedest. Kuid see ei suutnud weel meie meeste nälga ja janu waigistada; kõik mesilased saiwad surmatud ja wärsket, terwisele kahjulikku mett söödi ahnelt ning üleliiga, nii et paljud soldatid ränga kõhutõbe all kannatasiwad ja suur hulk nendest isegi hinge heitis.

Orshast marssisime kiirmarssidel Smolenski poole. Seal oli 8. korpusel, kelle hulka ka meie olime määratud, see õnnetus, et ta eksiteele juhatati, ja nõnda pidime meie kaks päewa asjata edasi-tagasi marssima, enne kui jälle wana paiga peale tagasi jõudisime. Meil oli nimelt suurest, paksust kuusemetsast läbi minna, ja kui meie õhtuks metsast välja lagedale jõudsim, nägime endi ees määratud suurt raba, mis edasimarssimist igal tingimisel takistas. Ühtlasi aga silmasime pahemalpool metsa ääres suurt küla, ja nii oli meil vähemalt lootus puhkamist ja toitu saada. Kuid elanikud löiwad hädakella, kui meid lähinema nägiwad, ja kogusiwad kõik kokku, otsekui tahaksiwad nad meil külasse pääsemist wägiwaldselt takistada; selle tagajärg oli, et kergest materjalist ehitatud majad põlema lasti ja terve küla peagi lausa leekides seisis. Suurele, ilusale kuusikule langes seesama saatuse osaks; sest soldatite hooletuse läbi süttis ka tema põlema. Weel ilmaski ei olnud ma kohutawamat, aga ühtlasi ka nii suurepäralist waatemängu näinud. Pahemal pool meist seisis küla leekides; kuiwad puumajad aina lõõmasiwad, otsekui oleksiwad nad tule-õliga üle walatud; tule ja suitsu sammaste wahel wõis üksikuid kogusid näha, inimesi, kes seda ja teist weel oma warandusest päästa katsusiwad; leekide merest kostis hobuste trampimine ja weiste röökimine; meie seljaga tõusis metsast määratu suur, paks suitsupilw. Ühtlasi kuul-

sime mühinat ja prõksumist, peagi lõiwad pimedast metsast mõnest kohast wägewad tuleleegid taewa poole, ja mõne minutiga oli kõik üks tulemeri. Kes näinud pole, ei tea sugugi ette kujutada, kui kiirelt tuli laiali laguneb; paistis peaaegu nii, nagu oleks mets korraga mitmest kohast põlema pistetud. Meie olime põrutatud ja waatasime imestuse ja kohutusega lähenewaid tulesambaid.

See oli nende suurte ja kurbade etenduste algus, mis meil nüüd peaaegu igapäew läbi elada tuli. Juba kaks päewa hiljem nägime järe üht suurt, ilusat linna leekides, see oli Smolenski kindlus, mida wenelased „pühaks linnaks“ kutsusiwad.

II. Smolenski all.

Wene wäed oliwad seni ikka pealahingu eest kõrwale põikanud; Smolenski müüride all aga oliwad mõlemad feldmarshalik

Smolenski all.

Barclay de Tolly ja Bagration ühinenud ja otsustanud, siin waenlasele tõsiselt, weriselt wastu hakata. Nad seadsiwad oma wäeosad kindluse taha üles ja kindlusesse enesesse saatsiwad kaks

korpusst abiks. Meie wäeosa jõudis 17. augusti õhtul Smolenski alla. Siin saime teada, et meie jaoks määratud auplatsile kindluse ette meie asemele Württembergi kerge kütipolk oli asunud, ja sellest polgust kõigest 15 meest eluga pääsenud. See polk seati nimelt linna äärde kõrgema koha peale üles, et wenelaste tähelnpanemist sinna poole tõmmata. Tagajärg oli, et wenelased peaaegu kõik mehed maha põmmutasiwad. Meie marssisime kohe peale päralt jõudmist üle Dnjepri ja asusime ida poolt küljest otse kindluse müüride alla laagrisse; lääne poolt küljest lasti linna peale granatidega ja nii seisis see peagi elusas leekides; tulekuma oli nii suur, et meie endi laagris wabalt lugeda wõisime. Pommitamine läänepoolt küljest wältas järgmisel päewal edasi, ilma et meie sellest osa wõtsime; meie olime terve päewa läbi paksu suitsupilwe sees, mis kõik pimedaks tegi, waewalt, et mõne sammu peale seletasime, järgmine öö oli jälle nii walge nagu päewa ajal. Wene käsuandja, kes ära nägi, et kindlust kauem hoida ei saa, süütas ta tulelontide abil weel täielikult põlema, ja kui wenelased wälja marssisiwad, et peawäega kindluse taga ühineda, seisis terve linn — keskköö hakkas parajaste kätte jõudma — leekides.

Järgmisel hommikul saime käsu Smolenski alt lahkuda, ja kui suitsupilwed laiali oliwad kadunud, nägime Wene linnawäge Dnjepri orgu mööda edasi marssiwat. Kui meie umbes kolm tundi marssinud olime, tuli meil läbi ühe Dnjepri haru minna. Siin sat-
tusime umbes kell üheksa, kümne ajal hommikul wenelastega käsi-
wõitlusesse. Meid wõttis hirmus püssituli wastu, mis meie ridasid suureste rüüstas, kuni meie suurtükiwäel õnneks läks meid toe-
tada, ja meie ratsawägi wenelaste tihedatesse ridadesse sisse
raiuda suutis. Tuleandmist jätkati terve päewa läbi ägedalt edasi,
ja kõige rohkem kannatasiwad selle all kütid ja meie ratsamehed. Meie
pataljonist langesiwad obristleitnant von Hesberg, wahwa leitnant
von Hohnhausen ja 90 meest.

Selsamal päewal ja nimelt, kui meil käsiwõitlus wenelastega
täies hoos oli, tuli korraga Italia abikuningas Eugen meie ridadest
läbi, lähines paremale tiiwale, kus meie korpuse ülem wiibis ja
ratsutas jälle tagasi, kui sellega mõni silmapilk kõnelenud oli.
Meile öeldi, et meie korpuse ülem, Abrante hertsog tema käest
noomituse saanud, otsekui poleks meie küllalt karedalt wene-
laste peale tormanud ja neid mitte küllalt rohkeste häwita-
nud. Ma ei tea ütelda, kas Eugenil õigus oli: nii palju tean ma aga,
et meie pataljon küllalt karedalt peale tungis ja tal ka küllalt
kannatada oli, ja mis wenelaste häwitamisesse puutub, siis ei saa
ma kudagi aru, mis siin rohkem weel teha oleks wõidud; sest
terve maantee, mille peal wenelased seisnud, oli surnukehadega
kaetud, nii et meie nende surnukehade hunikute wahelt waewalt
läbi pääsesime.

Meie jäime kuueks kuni kaheksaks päewaks lahinguwäljale seisma ja nägime suurepäralist waatemängu: terwe Prantsuse sõjawägi marssis meist mööda ja nimelt kõik selle aja ühtelugu. Meie olime ennemalt küll juba siin ja seal selle sõjawäe üksikuid osasid näinud; kui meie aga ühtelugu meie silmade alt mööda marssiwaid polkusi nägime, kudas nad kõik hästi sõjariistus olivad ja soldatite silmad kindlas usus ja wahwusest särasiwad, kui toreda ratsawäe wügewad eskadronid meie eest nelja mööda kihutasiwad ja lugemata hulk suurtükka läbi wurasiwad, seal tõusis meie südames tasane aukartus selle mehe ees, kelle käenäitamise peale need tuhanded mehed wõitlusesse ja surma, hädaohtliku, pikaldase sõjakäigu raskustesse tormasiwad. Keegi meie seast ei mõtelnud selle peale, et see tore sõjawägi mõne nädala pärast wiletsuse ja korralageduse pildina esineda wõiks, ehk küll juba nüüdki üks kuuendik nendest lahingute, waewalise teekonna, nälja, janu ja palawuse läbi otsa saanud oli. Ikka weel oli Napoleon wõitnud, ikka weel ratsutasiwad tema wäeosade eesotsas niisugused tublid kindralid nagu Murat, Ney, Eugen, ja see sõjawägi, kes meie eest mööda marssis, oli 16 aasta jooksul ikka oma lipupidajad wõidule wiia oskanud. Kes wõis niisugusel puhul ette aimata, et leht äkitselt nii hirmsaste keerata wõiks, et õnn, mis Napoleonile nii kaua üksnes lahkelt wastu naeratanud, nii mitme wõidetud lahingu wilja ühe hoobiga ära häwitada wõiks? Kellegil meie seast ei tulnud seda mõttesse; meie wahwus ja rahulolemise tunne, mis sõjakäigu mitmekesiste waewade läbi juba raugemas oli, ärkas seda wägewat sõjawäge nähes uue jõuga elule; meie unustasime, et Saksamaa ärawõitja all wõitlesime; meie nägime Napoleonis aastasaja wägewat kangelast.

Juba terwe sõja teekonna puhul oli meil sakslastel osaks langenud, Prantsuse sõjawäe taga marssida; ka Smolenski lahinguwäljalt lahkudes olime järelewäes. Kuid meie sammusime ka teiste kannul rõõmuga; warsti pidi Moskwa meie ees seisma; Moskwa, kõigi meie hädaohtude ja raskuste eesmärk! Mida ei lootnud meie kõik Moskwest, sellest tsaari auwäärilisest linnast! 12. aastasaja ristisõitjad ei wõinud nii wäga Jerusalema järel igatseda, kui meie Moskwa järele. Meie ei nurisenud sellepärast ka nende ülejõu käiwate kiirmarsside üle, mis meil nüüd peaaegu ühtlugu teha tuli. Näitas, nagu tahaks keiser seda jälle tasa teha, mis seni kauase wiibimise läbi laagripaikades kaotanud olime; päewa kohta käisime ikka 7 kuni 8, jah, sagedaste ka 9 penikoormat ära.

III. Borodino.

Smolenskist marssisime meie suurt Moskwa maanteed mööda Dorogobushi. Weel ikka oli kuumus wäljakannatamata, mida lähe-

male Moskwale jõudsimel, seda puudulikumaks jäi toit, wenelased oliwad mõlemil pool suurt maanteed kõik ära rüüstanud ja põletanud; palju inimesi ja loomi sai sellel teekonnal otsa, ja kuna meie suure sõjawäe järel sammusime, leidsime ühtlugu surnukehasi sõjateelt. Dorogobushis nägime selle suure teekonna kohta esimest korda Napoleoni; ta seisis otse linna ees, väikse kõrgustiku peal, suure maantee ääres, ja meie marssisime püss õlal ning „*Oive l'empereur!*“ (elagu keiser) hüüdes temast mööda.

Meile öeldi, et keiser siin Wene saadikuid oodata, kes rahu pärast läbi rääkida soowivat; kohe selle järele kuulsime aga selle wastandit, ja meie ootasime nüüd igapäew, et wenelased wiimaks ometi lahingu wastu wõtawad, mis selle suure riigi saatuse üle

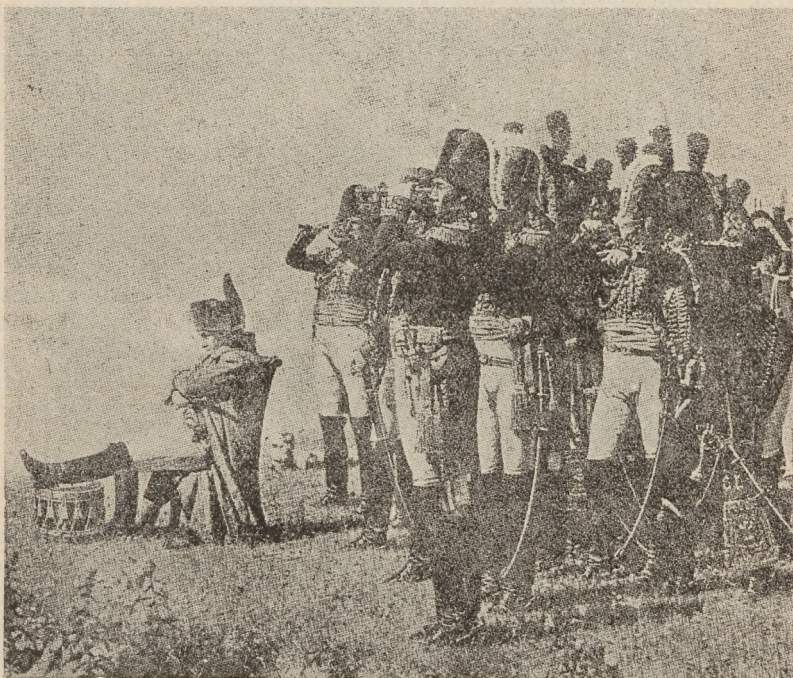
Tutskow wiib Tallinna polgu tormijooksu.

otsustaks. Kuid Wene kindralid ei hakkanud ikka weel wastu, ja meie lahusime Dorogobushist, ikka Moskwa maanteed mööda waenlase sõjawäe kannul.

Meie korpusel oli siin üsna halb lugu, sest et ta wiimane oli ja Wene ning Prantsuse wäeosad ka selle wähesel, mis toidupoolist ja muud sellesarnast ehk weel leida oli, ikka eest ära wõtnud oliwad. Meie pidime sellepärast hobuselihaga leppima, ja nii wastik kui ta ka meile esiotsa oli, süiski lugesime endid pärast õnnelikuks, kui meil sedagi weel wõtta oli, kõige suuremaks maiusroaks oli muidugi see, kui hobused hiljuti kärwanud oliwad ja liha suure

palawuse tõttu weel mädanema polnud läinud. Wahete-wahel saadeti küll wäesalgad wälja toidumooni otsima; kuid harwa läks neil õnneks wäheste toiduainetega tagasi pöörduda; harilikult tuliwad nad tühja kätega tagasi wõi oliwad põgenema sunnitud. Jah, tuli ka ette, et paar niisugust wäesalka sugugi enam tagasi ei tulnud, nagu pärast kuulsime, oliwad Wene talupojad nad kõik maha noddunud. Läks neil siiski mõni kord õnneks pisut kuiwa leiba, jahu ja muud sellesarnast kaasa tuua, mis aitas sellest wähesest paljudele?

Oli kõige wiimane aeg, et meie suure Prantsuse sõjawäe juurde jõudsimel; sest mitmed oliwad juba julguse ja eluhimu kaotanud. Wiletsustel ja hädaohtudel ei olnud ikka weel otsa näha;

Napoleon waatleb 26. augustil Borodino lahingut.

waenlane põikas kõikidest lahingutest kõrwale ja näitas meid oma määratute kõrbede kõige wiletsamatesse urgastesse awatlewat, et meid, kui nälj ja kõiksugu wiletsused kõik meie jõu ära raugestanud, seda kergemine ja kindlamine maha tappa wõiks. See ei olnud igatahes sugugi rõõmustaw mõte, kuid tõenäitlik paistis ta meile juba olewat; paljud soldatid awaldasiwad waljult rahulolema-

tust, igatsesiwad surma ja needsiwad pöörast ettewötet: tühja kõrbet ära wõitma tulla.

Wiimaks 25. augustil õhtu hilja jõudsi me laagrisse, mis Prantsuse sõjawägi sealpool Borodino kloostrit üles löönud oli. Juba enne seda oli meile haawatuid eelwäest wastu tulnud, kelle seas hulk itallasi ja portugallasi oli, kes oigades ja ägades wenelasi siunasiwad; sellest wõisime mõista, et wenelased wiimaks ometi seisma jäänud ja eelwahtide wahel kokkupõrkamisi ette tulnud, mis omalt poolt tähendas, et lahing ees seisab. Siin kuulsime ka, et keiser Aleksander kindral Barclay de Tolly käest ülemjuhatuset wõtnud ja kindral Kutusowi kätte andnud. See asjalugu andis weel enam kindlust, et nüüd warsti suur lahing lüüakse; sest Kutusow oli eht wanawenelane; ta oli türklaste üle wõidu saanud, ja wenelased waatasiwad tema nagu ingli peale, kes neid kõikidest hädaohtudest wabastama pidi. Juba selle rahwa usalduse pärast pidi Kutusow tahes ehk tahtmata lahingu wastu wõtma, sest tohtis ta waenlasi muidu kuni Moskwani, „püha linnani“, edasi tungida lasta, ilma et seda mõne lahingu läbi takistanud oleks? Sellepärast asus ta teinepoole Borodinot, Moshaiski ette, suurele legendikule kindlale seisupaigale. Nii pea kui meie siis, kell 11—12 wahel Borodinosse olime jõudnud, pidime sellepärast läbi terwe suure sõjawäe laagri marssima, sest et meie, nagu see Napoleonil all alati sakslastele osaks langes, lahingus alati esimese nahatäie omale pidime wõtma. Meie olime, nagu juba öeldud, alles hilja laagrisse tulnud, — igal pool walitses waikus. — Pühalik ja suurepäraline oli see silmapilk meile, kui suurt tulede rida nägime, mis ööd kaugelt walgustasiwad; meil oli wõimalik suurt sõjawäge tema terwes ulatuses silmitseda.

Warstigi wiibisime waenlasel nii ligidal, kui wähegi wõimalik. Siin saime nüüd ustawa sõnumi, et teisel päewal lahing tingimata lahti läheb; ka pidime oma uuemad paraadi mundrid selga tõmbama, nagu see keisri käsul igal lahingupäewal sündis. Niipea kui hommik 26. augustil waewalt kumama löi, algas ka juba püssituli terwel liinil, ja kohe selle peale hakkasiwad patareid mõlemilt poolt mürtsuma. Ma ei wõi siin selle suure lahingu üksikuid juhtumisi kirjeldama hakata, pealegi wõisin ma osalt üksnes seda näha, mis minu lähemas läheduses sündis, ka on mitmed teised paremine juba seda lahingut kirjeldanud, kui mina seda wõiksin; üksnes nii palju tean ma, et ma ilmaski kangemat ja ühtlugu edasikestwat suurtükkide müristamist pole kuulnud, kunagi eeskujulikumat wahwust, suuremat külmawerelsust näinud pole. Niihästi prantslased kui wenelased püüdsiwad üksteist kangelasetegudes üle lüüa; wõitlusest kujunes mitmes kohas täielik materdamine. Meie kütid seisime sõjawäe paremal tiival; päikesetõusust saadik mõirgasiwad suurtükid ja tapsiwad hulga mehi meie patal-

Borodino lahinguväljal.

jonist. Meie seisime liikumata, sest meie pidime keisrit ootama, kes meid enne veel üle waadata tahtis; wiimaks tuli ta siis ka hiilgawa saatkonna eesotsas meie poole ratsutades, astus hobuse seljast, waatas meid peaaegu mees mehelt üle, wõttis siin ja seal püssi ning katsus selle lukku, kuna kange suurtükituli otse meie peale juhitud oli, mida tema aga märkama ei näinud, olgugi, et 30 ja rohkem meest meie seast langesiwad.

Kohutaw lugu juhtus otse minu läheduses; nimelt langes meie roo paremale tiiwale suurtüki kuul, mis eelmises reas kahel kütil, Kargel ja Schäferil, kumbagil ühe käe maha rebis, kolmandamal kütil aga tagumises reas jala alt ära wiis. See wiimane kütt, nimega Caspari, hädaldas wäga oma kaotatud jala pärast ja palus pisarsilmil seda ometi kaasa wõtta; ta waenekene elas veel õhtu kella kümneni.

Keiser jatkas wahepeal rahulikult oma ülewaatust edasi ja ratsutas alles siis minema, kui kõik, mis ta tahtnud, tema poolt hästi läbi waadatud oli. Alles selle peale hakkasime edasi liikuma; Wene kindral oli enese paremaks warjamiseks terwel liinil mullawallid kaewata lasknud; tema pahem ja parem tiiw, nii kui ka keskkoh, oliwad tugewate patareide läbi kaitstud. Nende peale wõtsime esimese tormijooksu ette ja wõtsime suurtüki- ja püssitule all ühe kantsi ära, mille juures meie pataljon aga koledaste lagastatud sai. Ühe ainsa hästi sihitud kartesthi laengu läbi langesiwad üksnes juba meie seast 35 meest, ja niisama palju saiwad haawatud. Kapten Korbmacher kaotas oma parema käe õlast saadik, leitnant Brücke pahema käe; ka kaptenid von Stein ja Reichmeister saiwad raskelt haawatud. Kätte wõidetud seisukoht läks aga wahepeal veel paljudel meie küttidest elu maksma, ja isegi siis veel, kui meie üsna kantsi warjus olime, oskasiwad wenelased veel meid maha põmmutada. Ehk küll see kants, mille taga meie kaitset otsides seisime, meie poolt ära wõetud oli, oskasiwad lähema kantsi mehed oma suurtükka siiski nii osawalt juhtida, et kuulid lookas üle kantsi jookstes meie keskele langesiwad ja siin oma rüüstamisetööd tegiwad. Nii lasti kütt Biermann minu paremalt ja teine kütt nimega Selter minu pahemalt poolt küljest maha.

Alles hilja õhtul märkasime kaugemalt kostwatest suurtüki paukudest, et wenelased taganema hakkasiwad; edasi nihkudes sattusime siiski veel waenlase jalawäe peale, kes wõsastikus asus ja meid isegi taganema sundis. Õnneks ruttas meie üks Prantsuse polk appi; ta marssis muusika pöriinal ligi ja ei olnud sellel päewal veel tules olnudki. Kahjuks käis ta käsi siin nii halwaste, et kolmweerand tunniga peaaegu täieste häwitatud oli. Selle polgu ülem oli juba kaunis elatanud mees, ja tema rinnal särasiwad mitmed aumärgid, tema poeg teenis tema all adjutandina. Edasi tungimisel kaotas ta jala; isa tuli seda sõnumit kuuldes kiirelt

Napoleon Borodino lahinguwäljal.

lähemale ratsutades ja leidis poja wereloigus lamawat. Ta armastas teda nähtawaste täie isaõrnusega; sest ahastus ja walu, mis tema näojoontele ilmusiwad, oliwad kirjeldamata. Ta kargas kohe hobuse seljast, lasi poja peale tõsta ja tagasi talutada; ise juhatas ta jalgsi oma polku; weerand tundi hiljem oli ta ise maha lastud. Kas poeg päästetud sai, ei saanud ma teada.

Kui tuleandmine õhtu hilja rauges, kogusime meie kokku. Meie pataljonis oli Casselist wälja marssides 700 meest. Kui nüüd ka arwata, et teekonna wiletsustele, palawusele ja näljale 150 meest ohwriks oliwad langenud, siis astus meid ikka weel 550 meest Borodino lahingusse. Nüüd mõeldagu aga, kui palju selle werise päewa õhtul weel alles oliwad: waewalt kolkümmend ja mõni mees üle! Kõik ohwitserid oliwad enam ehk vähem raskest haawatud ja üksnes weel 4 kuni 5 nendest wigastamata. Mina ei olnud niisama ka wigastamata pääsenud, üks kartetshi kuul oli mind pahemast puusakondist, ja kaks püssikuuli, üks käewarrest, teine labajalast haawanud. Wiimase haawa ei saanud ma mitte wenelastelt, waid üks Saksa pataljon juhtis eksikombel oma tule meie peale. Kui meie nimelt käsu olime saanud, üht osakonda wenelast nende seisukohalt wälja tõrjuda, ja selle pataljoni eest mõõda marssisime, pidas selle ülem, major von Rauschenbach, meid — meie roheline mundri tõttu — wenelasteks ja lasi meie peale tuld anda. Õnneks olime sellest pataljonist kurnis kaugel, kuulid haawasiwad sellepärast väheseid meie seast, ja nimelt altpoolt põlwe. Karistuseks selle eksituse eest aeti nimetatud major oma pataljoniga meie asemel tormijooksule, missuguse käsu ta ka kõigesuurema wahwusega täitis.

Mõlemad ülemalnimetatud wäiksed haawad sünnitasiwad minule küll paar päewa läbi walu; siis ei pannud ma neid aga enam tähele. Kartetshi kuuli wigastus laseb mind aga wahetewahel weel praegugi imade muutmist tunda ja on sagedaste selle põhjuseks olnud, et jookswa sinna asus, minu haigeks ja teenistuse kohuste täitmiseks kõlbmataks tegi.

Päew, mil tuhanded inimesed oma elu kaotanud, jõudis lõpule; aga haawatute ägamine ja hädakaebtused wältasiwad edasi. 80.000 meest oliwad mõlemilt poolt wõitlusewõimetuks tehtud; 30.000 surnukeha katsiwad werist lahinguwälja.

Meie pidime jälle, nagu ennemaltki, mõneks päewaks wõitlusepaigale seisma jääma, kus meil siis täielik wõimalus oli nende hirmsate etendustega, mis alati suure lahingu tagajärjeks on, tutawaks saada. Nad oliwad siin nii liiga hirmsad, et neid kirjeldada ei oska. Ma ei ole imaski koledamaid päewi läbi elanud, kui Borodino lahinguwäljal; ei olnud muud näha kui surnud ja surewaid inimesi, ja wäljakannatamata koolja lehk katkustas kõik ümberringi. Paljud haawatutest suriwad sinnasamasse, mitmed

aga saiwad ka paremaks, ja üksikutel nendest oli isegi see õnn, et koduwaale tagasi weetud saiwad, sel kombel pääsesiwad nad nüüd warsti järgnewatest hirmsatest segadustest ja ennekuulmata wiltsustest.

Nende sekka kuulus ka kütt nimega Gocken, kes hea laskjana tuntud oli. Ta oli palju waenlasi maha lasknud — mis ma ise sagedaste nägin, — kuna ise kõige tihedamast kuulirahest alati terve nahaga pääses. Wastu õhtut aga kui waenlaste jalawägi nimetatud wõsastikust oma püssitule meie peale awas, jooksis temal üks püssikuul läbi puusa. Tema karjumisest minu läheduses sain ma warsti tema seisukorrast aru ja wiisin ta laatsareti, mis natuke maad lahinguwäljast eemal ühes orus üles löödud oli, ja meie pataljoni arst waatas ta läbi; see kinnitas, et kuul üksnes liha trehwanud, ja et kont wigastatud ei ole, nii et haawatu ise ennast parandada wõib. Ma andsin temale sellepärast nõu, niipea kui wõimalik koduwaale tagasi pöörata. Ta tegi minu nõu järele, jõudis õnnelikult kodu ja elutsewat praegu kuskil Paderborni ümbruses. Ma oleksin selle küti loo nimetamata jätnud, sest et see kuigi iseäralik polnud, kuid ta on siiski kõigile selgeks tunnistuseks, kui sagedaste just wahwad ja hulljulged kõigesuurematest hädaohtudest terve nahaga pääsewad. See kütt armastas alati reast wälja teiste ette asuda, et waenlastel seda lähem olla ja seda kindlamalt oma püssi tarwitada wõiks. Iga kord tähendas ta meile seda, keda hobuse seljast maha lasta tahtis, ja alati oli ta õieti sihtinud. Langes siis wenelane, siis hüüdis ta: „Seal ta lesib!“ Wiimaks tegi ülemal nimetatud juhtumine ta wõitlusele wõimatuks.

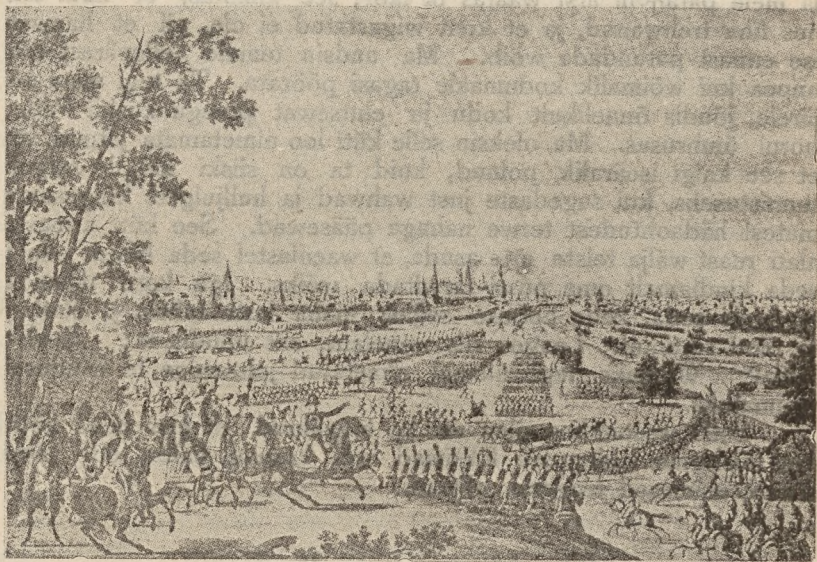
Selle wastandina olen ma ka äranäinud, et just need kütid, kes täishirmu lahingusse läksiwad wõi koguni halba ette aimasiwad, esimesed langema oliwad.

IV. Moshaisk ja Moskwa.

Lahinguwäljalt marssisime suure sõjawäe kannul kuni Moshaiskini, kus peatama jäime. Siin leidsime wärskeid toiduaineid eest, mis meile, nälginutele, suureks õnneks oli. Aedadest linna ümbruses leidsime määratul hulgal ilusaid, walgeid kapsaid, palju naireid ja kurkisi. Linn ise oli inimestest tühi, ja, nagu igalpool, oli ka siin osa majasid maha põletatud. Ümbruskonna külad oliwad juba kaua enne meie päralejõudmist wenelaste eneste poolt maha põletatud; ka mõned wäiksed Moshaiski alewid oliwad tuleohwriks langenud.

Kergeste arusaadaw, et meie need ilusad aiad warstigi tühjaks laastasime. Siin ja seal leidsime salaruumisid, kinni müüritud

keldri, kuhu leiba, wiina, jahu ja muud sellesarnast peidetud oli, need oliwad kallid leidused ja sünnitasiwad meile iga kord kõigesuuremat rõõmu. Kahjuks jätkus niisugustest tagawaradest üksnes lühikeseks ajaks. Ka siin ei peetud mõõtu ja see nõudis ohwreid; inimesed oliwad juba liiga kaua korralikkudest toiduainetest ära wõõrdunud, nende nõrk kõht nõudis hoolikat ettevaatust. Tekkisiwad kõiksugu haigused, mille all ka kõik seni haigustest puutumata jäänud mehed kannatama pidiwad, ja kuna kohane rawitsus puudus, suriwad paljud nendest. Muu seas oli lugu ka minu sõbra Wensega samasugune; ta ei elanud kuigi kaugel minust wäikeses puumajas ja ei olnud sugugi vähem ära-

Prantsuse sõjawäed sammuwad Moskwasse.

nälginud kui meie, ta kurtis ka ühtelugu omal nälja olewat. Ma hoolitsesin hea meelega tema eest nii palju kui mul wõimalik oli, wiisin temale aiawilja ja teisi toiduaineid, mis ta kõigesuurema rõõmuga minu käest vastu wõttis, sest et ta ise nende otsimiseks ja muretsemiseks liiga nõrk oli. Mul oli sel ajal veel kaks haiget sõpra, nimelt feldwebel Trott ja sersant Brettschneider, kes minuga ühes majas elutsesiwad; ka nende eest oli mul tarwis hoolitseda. Ühel õhtul tuli Wense veel wäga hilja minu juurde ja kaebas, et tal kõige hirmsam nälg olewat. Mul oli veel kaunis hulk keepetud kapsaid, mis ta näljaselt ja ahnelt ära söi. Siis pööras ta

minu saatel jälle kodu tagasi. Järgmisel hommikul ootasin ma teda asjata, ja kuna ma harjunud olin teda iga hommiku minu poole tulema näha, siis läksin, õnnetust aimates, tema poole. Ma leidsin ta asemel wälja sirutatult, sellesama sõbraliku jumeaga, mis tema nagu alati kaunistas; aga ta oli külm ja surnud. —

Kui meie ükskord üht keldrit läbi nuuskides sealt liiwa alt ühe tunni leidsime, olime tulised rõõmsad, sest et seal sees riideid wõi toiduaineid arwasime olevat. Kuid meie rõõm muutus wars-tigi meelehärmaks, sest et üksnes paberitükkisid sealt leidsime. Meie ei tundnud nende wäärtust ja tarwitasime neid tulehakatu-

Napoleon waatleb Moskwa linna. (Wereschtschagini maal järel).

seks j. n. e. Pärastpoole kuulsime siiski, et siin Wene paber-rahaga tegemist olnud ja et meie lühikse ajaga suured summad ära põletanud olime. Suurt kahju meie siiski ei tundnud; sest raha ei wõinud meile kasu saata, sest et siin midagi osta ei olnud.

Selle aja jooksul, mis Moshaiskis paigal seisime, oli suur sõjawägi ise Moskwasse sisse tunginud; Borodinost peale ei olnud ta enam wastupanekut leidnud, ja tsaaride linn nägi esimest korda

Prantsuse kotkast oma müüride wahel. Meid saadeti sagedaste kõiksugu moonawooride kaitseks kuni Moskwani, ja nii juhtus siis, et ka mina, peale selle kui umbes 14 päewa Moshaiskis olin wiibinud, ühes 9 teise kütiga ühe suuretükiwäe moonawoori Moskwasse pidin saatma. Meie marssisime sellega 14. wõi 15. septembril Moshaiskist välja ja jõudsime nelja päewaga Moskwa alla.

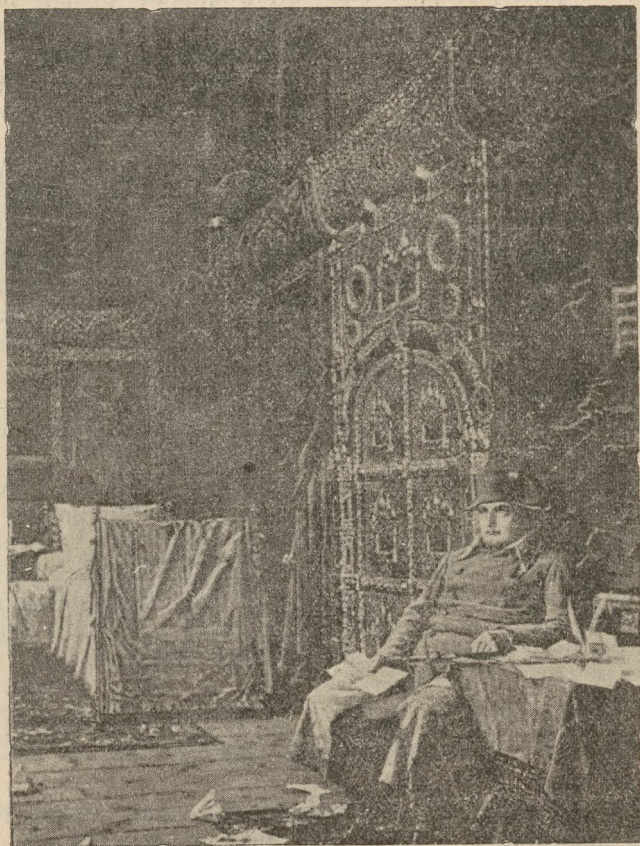
Nõnda seisis ta siis minu ees, see suur linn oma paleede ja

Napoleon Kremlis. (Wereshtshagini maali järele).

kuldkuplitega, oma lugemata hulga majadega, mis niisama nagu Rooma linn, seitsme kingu peale ehitatud, — aga ma ei pidanud neid enam nende puutumata toreduses nägema; juba löiwad leegid wastu taewast, mis Wenemaa suurema linna peagi waremekoguks muutsiwad. Uulitsatel walitses üleüldine segadus; kõiksugu pol-

kude soldatid jooksiwad segamine, igaüks oma keeli sõimates ja siunates. Siin oliwad teed ümber läinud wankrite läbi kinni pandud, seal maha põlenud majade läbi. Meie pidime terwelt kolm päewa ootama, enne kui meil õnneks läks ülemat üles leida, kelle kättemoonawoori allkirja wastu ära andma pidime.

Napoleon Kremliis öömajal. (Wereshtshagini maali järel).

Linna ääres seisiwad suured keeduwilja aiad, missuguseid silm ei ulatanud üle nägema, seal oli kõiksugu aiawilja, wäljaarwatud kartulid; siin asusiwad ka need polgud laagris, kes linnas ruumi ei olnud leidnud. Juhtumisi trehwasin siin 2. Westfali liini-polku, kus mul üks sõber teenis, kes mulle hulga kohwi,

suhkurt, theed j. n. e. kinkis, nii palju kui ma ainult kanda tahtsin ja suutsin; ka andis ta mulle paar peenikest, ilusat särki, mis mul väga tarwis läksiwad. Nende kingitustega pöörasin ma wiimald päewal Moskwest jälle Moshaiski tagasi. Tagasimarssil tuli meile üks Portugalia ratsasalk wastu, kes Moskwa poole marssis ja kellel tund aega waremalt kasakatega wäike kokkupõrkamine olnud. Üks selle polgu rittmeister, kes Saksa keelt mõistis, ütles mulle, et meie hästi ettewaatlikud peame olema ja alati kokku hoidma. Siis näitas ta mulle eemal üht männimetsa, mis paremalpool mööda tee äärt edasi ulatas, ja tähendas, et kasakad seal metsas peitus olla, ja et neid seal vähemalt paar-tuhat meest olla. Ühest Baadeni polgust oliwad weel 50 kuni 60 meest nelja alamohwitseriga meie sekka seltsinud, kes niisama Moshaiski läheduses laagris oliwad ja ka moonawoorisid Moskwa saatmas oliwad käinud. Rittmeisteri nõuandmise peale marssisime nüüd koondatud ridades edasi.

Tähendatud metsa läheduses näitasiwad endid ka kasakad; neid wõis umbes 150 meest olla, kes meie poole kihutasiwad. Meie olime Baadeni meestega läbi rääkinud, mitte enne tuld anda, kui waenlased üsna meie lähedale on tulnud. Kui waenlased nüüd umbes 180 sammu peale lähinenud oliwad, sihtis igauks meie küttide seast oma wälja walitud mehe peale, ja ühekorde tuleandmise peale meie poolt oliwad kõik kasakad jälle kadunud. Meie jõudsime nüüd ilma, et enam tülitada oleks saanud, rahulikult Moshaiskisse tagasi; siin oli niisama ka kasakate lähedusest sõnumed saadud ja oodati nende poolt kallaletungimist. Sellepärast oliwad jõe äärde mullawallid kaewatud, linna terve läänepoolse külje ümber. Ehk meie nüüd küll igal öösel waenlaste poolt külaskäiku ootasime ja peaaegu alati püssi all pidime seisma, ei arwanud kasakad siiski mitte heaks meile külaliseks tulla; nii kaua kui Moshaiskis olime, ei näinud meie ühtki nendest.

V. Moskwast tagasi.

Wõis umbes 1. wõi 2. oktobril olla, kui sõnum tuli, et kõik need haawatud ja haiged, kelle paranemist loota oli, tagasi saaksiwad toimetatud ja et selleks kõiki käepärast olewaid wankreid ja hobuseid tuleb tarwitada. Poleks see lugu ülepea nii kurb olnud, tõeste naerma oleks pidanud nende tuhandete haigete üle, kes kõik ühe korraga jälle sedawõrt tugewad oliwad, et pikka tagasireisu isamaale ette wõtta. Mehed, kes peaaegu puruwigaseks tehtud ja teise jalaga juba haudas seisiwad, hakkasiwad, nii hästi kui see läks, jälle liikuma, et näidata, et nad küllalt weel terweks wõiwad saada; nad ei tundnud enam miskit walu ja ar-

wasiwad, et neil jõudu veel küllalt on, isegi läbi terve Türgimaa marssimiseks. Kahjuks oli nüüd küll palju wankreid, aga vähe hobuseid saadawal, ja waewalt kümnes osa haigetest wõis edasi saadetud saada. Nende üle, kes järele jäiwad, ei hoolitud nüüd enam; nende peale waadati kui surmakandidatide peale, kes peagi oma ohaklise elu eesmärgile jõuawad. Need waesed heitsiwad siis ka kõik oma kõwa aseme peal hinge. Aga ka ärasaadetud haigete käsi ei käinud palju paremine; terve haigewoor sattus kohe esimestel päewadel peale wäljamarssimist wenelaste kätte; haiged saiwad kas surmatud ehk wangi weetud. Ka feldweebel Trott ja seersant Brettschneider, kelledest ennemalt jutustasin,

Prantsuse sõjawäed põgenewad Wenemaalt. (Wereshtshagini maali järele.

wiibisiwad paranejate hulgas, kes haigete wooriga ees ära saadeti. Pärastpoole kuulsin ma, et Brettschneider haigewoori ärawõtmise juures surma saanud, Trott aga wangipõlwes jälle kosunud, teiste wangide wastu tagasi wahetatud ja Saksa sõjawäes edasi teeniwat.

Mõni päew peale haigewoori äraminekut tuli käsk, et meie iga silmapilk wäljamarssimiseks walmis oleksine; ilusad moonawankrid, missuguseid meil vähemalt 80 tükki oli, põletati ära ehk

lasti õhku, ka palju suurtükka sai kinni naelutatud ja soomülgas-tesse lastud. 16. oktobri õhtul jõudis keiser ise Moskwast Mo-shaiskisse, ja meie saime käsu, järgmisel päewal warakult wälja marssida.

Nii kaugelt oli siis sõjakäik nüüd otsustatud, ja pealegi meie kahjuks. Keiser ei suutnud ennast üle talwe Moskwast pidada; ta oli sunnitud wenelaste juurest lahkuma.

Meie brigadi kindral Legras, kaunis elatanud mees, kelle juures ma päew waremalt käskjalaks olin, ütles mulle, et meie nüüd keisri kuni Wenemaa piirini tagasi saadame. Ka olewat hulk toiduainete woorisid ja 100.000 meest uut sõjawäge meile wastu, tulemas, kes meie asemele wõitluserinda asuwad; Smolens-kis saawat meie ka puhkust ja rawitsust jne. Kergeste wõib ar-wata, kui suure rõõmuga meie need sõnumid wastu wõtsime. Ehk küll talwe lähedal oli, ja meil pikad, rasked päewamarsid ees sei-siwad, siiski andis meile mõte kodumaa peale uut julgust ja uut jõudu; ka ootasime meie igapäew wärskeid wäeosasid ja toiduai-neid, milledest meile nii palju kõneldud oli.

Aga üks päew läks teise järele, wäesalgad ei ilmunud näh-tawale, ja ka toiduainete wankrid ei tahtnud ikka weel pärale jõuda; sealjuures tõusiwad külm ja nälg kuni wiimase kraadini. Ka korrapäraliste soojade riiete peale polnud mõteldagi, ja kare põhjamaa talwe wõis oma hirmsate tormidega takistamatalt meie kurnatute ja jõuetute kallale tormata. Siia juurde tuli weel, et nii kaua, kui keiser meie läheduses wiibis, ühtelugu kasakatega wõitlema pidime, kes heameelega seda suurt Wenemaa waenlast wangi oleksiwad tahtnud wiia. Onnelikud oliwad need, kes tee äärest surnud hobuse liha kätte saiwad ja kellel küllalt aega oli, seda püssi warda otsas küpsetada; isegi teel siiapoolle langenud hobuseid, mis osalt mädanema läinud, osalt lindudele ja rottidele saagiks langenud, peeti maiuseasjaks ja nende liha söödi sula ah-nelt. Peagi oli hobuseliha ainuke toiduaine, mis meile weel jää-nud; aga üksnes harwa oli meil nüüd wõimalus seda küpsetada ehk keeta, sest sagedaste wiis meie tee päewadekaupa niisugus-test kohtadest läbi, kus silm kuskil puid ei ulatanud nägema. Ja kui mõnikord nii õnnelikud olime, et natukene puid leidsime, siis oli üles tehtud tuli jälle kasakate suurtükkidele märklauaks; sest need mehed, kes ühtelugu meie ümber keerlesiwad, ei jätnud kunagi meie laagritulede peale laskmast ja trehwasiwad alati hir-mus-hästi. Nende koledate manöwride läbi kaotasime lugemata hulga inimesi, ja ma ei suuda seni ikka weel mõista, kudas mina, kes ma sagedaste päris kartetshi-rahe sees olin, alati puutumata jäin, ja et ma mitte niisama surma ei leidnud, nagu paljud teised minu kõrvalt.

18. oktobri hommikul kell 9—10 wahel jõudsimme Borodino

lahinguwäljale. Siin peeti kinni ja terwe Westfali sõjawägi seati reasse. Kohe selle peale tuli keiser rohkearwulise saatkonnaga ratsutades, meie ülemad tõttasiwad temale aruannetega wastu, ja siis pidime meie, püss õlal, pikkamisi üle terwe lahinguwälja marssima, keiser ratsutas palja mõõgaga oma saatkonna eesotsas meie ees, kuna marshalid ja kõik kindralid oma kolmenurgelised kübarad käes hoidsiwad. Muidugi oli see südantlõhestaw pilt, neid kümneid tuhandeid surnukehasid näha, mis hirmsaste purustatult seal wedelesiwad, ja tema, kes ta nad wõitlusesse ja surma kihutanud oli, ratsutas üle nende edasi. Ma tahaksin neid tund-

Wene talupojad wiivad wangiwõetud prantslasi.

musi tunda, mis sel silmapilgul keisri südamest läbi hoowasiwad. Kuna meie koondatud ridades marssisime, siis ei saanud meie kuldagi teiste, waid pidime ühtelugu surnukehade peal tallama.

Peale selle, kui meie lahinguwäljalt lahkunud, jõudsim kahe tunniga Borodino kloostrilähedusesse, kus lühike puhkeaeg anti. Seal kloostris oli määratu hulk haawatud ja wigastatud sõjamehi. Pilk nende wiltsate peale oli weel hirmsam kui lahinguwälja peale; nad sirutasiwad pead ja käed lahtistest akendest wälja ja hüüdsiwad oma sõja-seltsimehi abiks — kõigekoledam walu, koduigatus, nāris nende südame kallal. Nad palusiwad pisarsilmil, neid ometi kodu wiia ja neid mitte siin surra lasta, nii kaugel omas-

test. Kuid kas wõisime meie aidata? — Et nende õnnetute hädaldamine meil veel enam julgust ei riisuks, selleks keelati sõjawäele waljuste ära, kloostrile lähineda.

Olime natuke puhkanud, pidime suurt maanteed mööda Orshati poole edasi rändama. Warsti peale selle lagunes meie seas kuulujutt laiali, kloostri alla kaewatud miinid ja lastud kõigi seesolejatega õhku. Kas niisugune asi tõeste sündis, ei wõi ma tõendada; üksnes nii palju mäletan ma selgeste, et kui meie umbes 2 kuni 3 tunni teed kloostrist eemal olime, siis tugewat plahwatust kuulsime ja sealpool ääres paksu tolmupilwet nägime. Kuid igapäew kirjeldamata wiletsust nähes ja ise oma õnnetu elu tõttu oliwad meie tundmused juba nii tõntsiks läinud, et teiste saatusest suurt enam ei hoolinud; kaastundmust tundsiime warstigi üksnes veel nime järele, ja igaüks mõtlesime üksnes veel selle peale, kudas aga iseoma wiletsat elu, ükskõik missugusel kombel, alles hoida.

Tuha hunikuteks muudetud linnadest Orshatist ja Wjasmast sammusime läbi; — meie sajatasime sõja häwitust, mis meilt ulualused riisunud, maa põhja; kuid meie elasime ikka veel lootusest, et nüüd warsti wärsked sõjawäed, ja kõige pealt wärsked toiduained meile wastu jõuawad.

Keiser ratsutas wõi sõitis, selle järele kudas ilm oli, igapäew rahulikult meie keskel. Tema tõsistest näojoontest, mis ilmaski ei muutunud, kas Austerlitz'i päike ehk Moskwa leegid seal peegeldasiwad, ei wõinud meelenukruse kübetki wälja lugeda; poleks mitte närudes sõjawäge, igalpool piirita wiletsust olnud, teda oleks Wenemaa walitsejaks wõinud pidada, kes rahulikult läbi oma riigi reisis.

Meie jõudsiime Wjasma alla. Üksnes veel mõned müüride waremed andsiwad meile teada, et siin ennemalt kord linn seisnud. Maha põlenud majade tuhk oli 1½ jala kõrguse lumekorraga kaetud. Kättejõudew pimedus, nii kui ka terwe päewa läbi wältnud wäsitaw marssimine sundisiwad meid siia üleöö jääma; keiser heitis ühe veel püsti seiswa müüri taha magama, et ennast kõleda idatuule eest kaitsta. Ta oli, adjutant ja 20 Poola ratsanikku wäjaarwatud, kes peaaegu alati tema juures wiibisiwad, üsna üksinda; meie marssisime otse tema eest läbi ja asusime tema lähedusesse öömajale.

Suure waewaga läks meil õnneks umbes tunniteed meie laagripplatsilt pisut põletispuid saada, ja üsna waewaselt põlesiwad sellepärast sel tormisel, külmal ööl meie laagrituled; ühtlugu sadas paksu lund maha ja lõikaw tuul wirutas meile seda wastu nägu. Jsegi kasakatele näitas see öö wist marune olewat, sest nad ei tülitanud meid mitte. Oleksiwad nad aga teadnud, kui wähe kaitstult Prantsusmaa keiser Wjasma aherwarre taga puhkas

— ma usun, nad oleksiwad siiski tulnud, tormist ja lumest hoolimata.

Alles wastu hommikut jäi tuisk järele. Paljud meie seast oliwad magamise puhul ära külmanud, ja jälkuse tundmusega ning ütleмата pahade aimdustega lahkusime meie sellest surma- ja häwitusepaigast.

Sellest ajast peale wõttis tume meeleheitmine wäeosade üle wõimust. Nad ei kuulanud enam oma ülemate käskusid ja löiwad suurest wäesalgast lahku, et omapead paremat ja mõnusamat teed kodumaale leida. Need õnnetud külmasiwad ehk nälgisiwad ära, wõi langesiwad jälle kasakate kätte.

Wjasmast jõudsimel kolme päewase marssimisega Dorogobushi. Meie asusime linna äärde lameda nõlwaku peale laagrisse. See oli hirmus laager; külm ja lumetuisk läksiwad ikka kangemaks, ja kui mul mitte õnne kombel pisut suhkurt ja thed weel kaasas poleks olnud, millest omale kosutawa, sooja joogi walmistasin, siis oleksin ka mina muidugi siin surma ohwriks langenud. Kuid peaaegu alati juhatas hea saatust mulle abinõud elu alal hoidmiseks.

Dorogobushist marssisime meie nüüd Smolenski poole. See teekond oli meil sedawõrt parem, et teeäärsetest suurtest metsadest nüüd küllaldaselt tulepuid saime. Edasi elasime ka ikka weel kindlast lootusest, et nüüd Smolenskist wiimaks ometi wärskeid wäeosasid ja toidumoonu eest leiame.

Töeste tuli meil ka tee peal 8. Westfali jalawäepolk, peaaegu täieliku meestarwuga wastu. See polk oli alles hilja sügisel Danzigist Wenemaa poole teele asunud, teekonnal siia oli ta kaunis hästi toidetud saanud ja polnud kuigi palju weel waenlaste läbi kahju saanud. Kerge on aru saada, kui suureste selle, olgugi wäikse, wäeosa nägemine meie lootusi uueste elustas ja julgustas. Meie arwasime endi wiletsused nüüd peagi lõpule olewat jõudnud ja hõljutasime endid magusates unenägudes, et õnn warstigi jälle keisrile ja tema sõjalippudele wastu naeratama hakkab. Ma trehwasin nende uute juurdetulejate seas üht tutawat, sersant-majori Brandesit nägema, kes mulle tüki leiba kinkis, mille eest ma temale jälle pisut suhkurt ja kohwi andsin. See leiwatükk oli mulle kõigetoredamaks maiusroaks. Nüüd keetsime kohe paiga peal uue sõbra katlas (meie omad oliwad ammu läbi põlenud ja kaduma läinud) sooja kohwi ja sõime sinna juurde leiba. Hulga aja kohta oli see esimene kord, kus mul kohwi juurde midagi muud hammustada oli, kui hobuseliha; ma sõin oma kõhu nii täis, et kahel päewal enam hobuseliha peale ei mõtelnudki.

Paljud meie seast käisiwad wahetewahel kaugemal ringi luusimas, toiduaineid otsimas; harilikult käis aga nende käsi seal

juures wäga halwaste. Meie ei näinud neid kas ei sugugi enam, wõi nad tuliwad jälle tühja kätega tagasi, ilma et midagi leidnud oleksiwad. Harilikult oliwad nad kasakate eest põgenema pidanud.

Kolmandal päewal peale meie wäljamarssimist Dorogobushist jõudsimme suure tuisu ajal ja ühtlugu kõwenewa külmaga ühte wäiksesse orgu, mis ümberringi kadakatega täis kaswanud oli. Kuna meie ööseks sinna jääma pidime, siis ei olnud meil muud põletismaterjali, kui kängus kadakapõõsaid. Külm oli sel ööl nii kange, et selle waewase tule ääres waewalt elu alal suutisime hoida. Mina olin peaaegu terve öö läbi tule õhutamisega ametis olnud, ja kuna ka kasakad sel ööl oma külakäiguga meid tülitama ei tulnud, siis istusin ma alles wastu hommikut oma ranitsa peale, selga leegitsewa tuleaseme poole pöördes. Waewalt olin weerand tundi istunud, kui magama jäin; warsti aga ärkasin, selja peal kaunis ägedat kuumust tundes. Ma nägin kohe, et minu riided selja peal põlesiwad, ja heitsin ruttu lume peale, ning sumbutasin sel kombel püherdades tule ära; wahe peal oliwad aga minu kuub ja munder selle all üle terve selja kuni särgini ära põlenud. See wastik sündmus riisus mul suure hulga sellest julgusest, mida seni ikka weel eneses alal olin oskanud hoida. Küll oleksin ma mõne öö jooksul ära külmanud seltsimehe seljast kuue ja muid riideid wõtta wõinud, kuigi ka need peaaegu kõigil läbi kõrwenud oliwad; aga ärawõitmata wastik tundmus asus minu rinda, kui neid kõwerasse kiskunud surnukehasid kustunud tuleaseme kõrwal lamamas nägin. Seda pilti nähes ei saanud ma kudagi sellega hakkama, et mõne seljast nende seast riided oleksin kiskunud ja oma selga pannud. Ma hoidsin nii hästi kui wõisin oma ära kõrwenud riideid täieliku koost lagunemise eest ja ajasin nendega läbi; ka lootsin ma Smolenskist sooje talweriideid saawat.

Keiser oli meie orust natuke maad eemal öö mööda saanud; hommikul kell 9 ajal ilmus ta jälle meie juurde ja meie marssisime temaga, nagu senigi, terve päewa läbi kuni ühe männimetsani, kus öökorter üles löödi. Meie leidsime metsa eest lagendikult mõned wast hiljuti langenud hobused, nende seas ka mõned Wene hobused. Selgeste wõis aru saada, et Wene hobused rammusamad oliwad kui meie omad ja lihal oli ka märksa parem maik. Mõne päewa eest oli siin küll kokkupõrkamine olnud. Peale selle kui meie nüüd kõleda idatuule eest kaitseks hea tule üles olime teinud, küpsetasime kassakate hobused ära ja sõime kõige suurema isuga. Möödaläinud ööga wõrreldes pidime seda ööd endi kohta küll toredaks nimetama.

Järgmisel päewal marssisime suurt maanteed mööda edasi ja läksime teist korda üle Dnjepri; mitmesugustest rahwustest

kogus palju wäeosasid meie ümber, nad oliwad suurest wäe-salgast lahti löönud, täieste korratud ja ilma sisemise walitsuseta ning suutsiwad üksnes suure waewaga endid edasi talutada; nad lootiwad, nii nagu meiegi Smolenski peale. Meie endine igat-sus Moskwa järel ei wõinud suurem olla, kui nüüd soow, kord ometi Smolenski kindlusesse jõuda. Meie ootasime kindlaste wiltsuste lõppu, puhkepäiwi soojade kaminat ja täidetud liha-pottide ääres.

29. oktobril, kell 3 peale lõunat jõudsime wiimaks Smo-lenski alla, ja peagi leidsime, et endid oma ootustes ja lootustes hirmsaste petnud olime. Ära purustatud Smolensk kihises kõik-sugu wäeosadest — ei olnud enam ainsagi mehe jaoks öömaja paika. Westfali korpus, milles umbes 1200 kuni 1400 meest oli, pidi kindluse ette, idapoole, wäikse kõrgustiku peale laagrisse asuma, ka toiduainete juurdeweo peale polnud mõteldagi; Prant-suse kaardiwäed oliwad kõik ladud wägiwaldselt tühjendanud. Siiski oli külm pisut jäänud, ja meie laagris wõis vähemalt wälja kannatada; meie oleksime hea meelega rahul olnud, kui meid kordki mõnda muud toitu oleks olnud, kui hobuseliha.

Smolenski ümbrus oli nii ära rüüstatud, et siit sugugi toidu-poolist leida polnud loota; sellest hoolimata läksin ma oma õnne katsuma ja sammusin üsna üksinda üht kõrwalist teed mööda edasi, kuni umbes poole tunni pärast paksu metsa jõudsin. Met-sas eneses oli sügaw lumi ja metsa ääres polnud inimese hingegi näha. Kui ma aga pisut kaugemale metsa sisse tunginud olin, nägin üht inimest, hobust käe kõrwal talutades, minu poole tule-wat. Kuna ma ammu juba harjunud olin kasakaid iga põõsa taga luura-mas näha, siis arvasin ka selle kasaka olewat, kes minul siin tee peale juhtus. Ma wõtsin püssi õlalt, kindlaste otsustades, kasa-kat maha lasta. Kui aga lähemale jõudnud olin, nägin ma, et see üks sõjariistata Wene talupoeg oli, kes lonkajat hobust käe-kõrwal talutas. See andis mulle lootust haruldase saagi peale; ma andsin talupojale märkide waral mõista, et ta minema läheks ja mina tema hobuse omale wõtan. Ta mõistis mind wäga hästi, heitis põlwili ja palus mind ärdalt minule siiski arusaamata keeles, et hobuse ometi temale alles jätaaksin. Kuid nälg ei tunne osa-wõtmist ja on wali käskija; ma tapsin hobuse tema silma all, wõtsin südame, kopsu ja niipalju kui kanda jõudsin ning pööra-sin laagrisse tagasi. Siin ütlesin ma, et kui minu jälgi mööda minna, sealt metsast wärskest tapetud hobuse wõib leida. Seda ei tarwitsenud ma kahel korral öelda; tunni aja pärast oli terve hobune juba keedupottides ehk küpsetamiseks püssiwardasse aetud; isegi kabjad leidsiwad teed nälginud kõhtudesse. Kahjuks oli aga metsas hobusekere kallal näljaste wahel palju kiskumist olnud; mitmed tuliwad weriste peade ja tühja käega tagasi.

Smolenski alla laagrisse jäime kolmeks päewaks; neljandama päewa hommikul kella 10 ja 11 wahel kuulsime järelewäe poolt küljest suurtükkide mürinat; selsamal silmapilgul jõudis ka käsk äramarssimiseks pärale. Moshaiskist wälja marssides teadsime wäga hästi, et Ney, Davesi ja Eugeni juhatusel all seisew jalawägi weel 100.000 meest suur oli; kuid kui meie Smolenskist lahkusime, kuulsime mitmetelt järeljõudnutelt, et marshal Ney ülemjuhatusel all seiswas wäes waewalt weel 20.000 meest on, ja et see terwel taganemise teel Moskwast siia waenlase all hirmsaste kannatada saanud. Nendesamadelt soldatitelt kuulsime ka, et waenlase poolt taga kiusatud järelewägi üksnes ühe päewa teekonna meie taga on.

Meie Smolenskist wäljamarssimise päewal tuli ka keiser, keda meie neljal päewal näinud polnud, jälle meie sekka. Ühtlasi hakkas sellest päewast peale külm jälle kõwenema, ja kui meie Smolenski all laagris pehmete ilmade ja wärske, keedetud hobuseliha tõttu ka pisut kususime, siis hakkasiwad nüüd wanad hädad ja wiltsused jälle uueste peale. Siia juurde tuli weel see kurb lugu, et külm minu läbikõrwenud riiete tõttu weel seda tuntawamaks, peaaegu wäljakannatamataks sai.

Meie teekonna esimesel öhtul, kui meie umbes 3 kuni 4 tundi ära käinud olime, peeti äkitselt suurel lagendikul kinni ja meie pidime teelt kõrwale asuma. Meie ei teadnud esiotsa, kas siia öömajale jääme, wõi weel edasi marssima peame; wahepeal nägime aga warsti, et üksnes nii kauaks teelt kõrwale olime aetud, kuni 10.000 meest Prantsuse kaardiwäge, kes Smolenskis kindlates hoonetes ja hea toidu peal wiibinud, meist ette marssisiwad. Alles hilisel ööl jõudsiwad wiimased kaardiwäelased mööda. Meie meeste meel oli hirmus paha, kui prantslased mööda lasti, kõige koledamad sajutused ja needmised plahwatasiwad meestel wälja. See oli üsna loomulik; kuna meid teekonnal alati kõigewiimasteks määrati, meie kõiksugustele hädaohutudele wastu panema, kõigekõrgemal mõõdul nälga ja wiltsust kannatama pidime, ei olnud kaardiwäelastel leiwast, lihast ja wiinast ilmaski täielikku puudust. Need oliwad vähem teinud ja vähem kannatanud kui meie, ja nende eest hoolitseti selle peale waatamata palju paremine. Kuid needmine ja sõimamine ei aitanud muidugi midagi; meie pidime seisma ja külmetama, kuni kaardiwäelased mööda oliwad. Ka keiser wiibis nii kaua meie juures ja mõõdaminejad hüüdsiwad temale ühtlugu „*Vive l'empereur!*“ („Elagu keiser!“).

Nüüd hakkasime meie jälle edasi liikuma. Peale selle kui meie umbes kolmweerand tundi käinud olime, jõudsimme ühte haawasalusse, kust wäike jõgi läbi wäänles. Siia jäime ööseks ja ka prantslased nägiwad endid sunnitud olewat meie lähedusesse üleööd jääma.

Öö oli selge, tähed sirasiwad, kuid külm oli hirmus kõwaks

läinud. Kui meie teisel hommikul sinna kohta jõudsim, kus Prantsuse kaardiwäelased üleööd olnud, leidsime suure hulga kõwaks külmanud surnukehasid. Weel enne päikesetõusu ei suutnud ma wiletsa laagritule ääres külma enam wälja kannatada. Kuna ma eemal üht suurt tuld märkasin, siis hakkasin ühe kütiga, nimega Eggeling, sinnapoole sammuma. Meie leidsime sealt suure hulga mehi kõiksugu wäeosadest; nad oliwad ühe üksikult seiswa talumaja ümber asunud ja selle põlema süütanud, et aga iseennast soendada wõiks. Need kaaskannatajad, kelle seas palju sakslasi oli, tegiwad ka meile silmapilguks ruumi, et meie oma peaaegu kõwaks tardunud liikmeid soendada wõiksim, pealegi, kus mul kuub selja tagant lõhki oli.

Kui juba walgeks läks, nägime seal palju tuhahunikuid, kokku langenud müürisid j. n. e., ja Eggeling kinnitas, et siin küla on olnud. Mina olin temaga ühes arwamises, sest ümberringi seiswad aherwarred tõendasiwad seda selgeste. Meie otsustasime sellepärast otsida, kas siit mitte toiduaineid wõi mõnda muud soowitusewäärt asja leida ei oleks. Meie nuuskisime, lühikene mõök käes, terwe ümbruse läbi, koputasime ja torkasime mõõgaga maad ja müürisid, kuid meie ei leidnud midagi ja pidime juba päriselt lootuse kaotama, kui meie weel kord tuleaseme äärde astudes, et ennast wiimast korda soendada, ühe paiga peale sattusime, kus lumi nii sügaw ei olnud, kui mujal ümberringi. Ma pörutasin jalaga wastu maad, ja õõnes hääل kostis wastu. Kohe kutsusin ma Eggelingi sinna, kes minuga ühes arwamisel oli, et siin maa sees midagi peitus peab olema. Aga kudas pidime selle keldri lahti saama? Hulk waewa kulus ära; aga wiimaks läks meil mitmetunnilise jõupingutuse järele ometi õnneks lühikese mõõgaga auk maa sisse teha, ja meie leidsime endi püsimata waewa ülikalkalikult tasutud olewat. Meie leidsime nimelt mitu ilusat, uut lambanahka kasukat, 4 leiba, kotitäie jahu, 40 kuni 50 muna ja natukene raswa. Kes oli õnnelikum kui meie! Eggeling ja mina wõtsime kumbki ühe kasuka ja toidupoolise ja läksime siis oma seltsimeeste juurde tagasi, kes parajaste edasi marssima pidiwad hakkama. Meie jutustasime neile oma rikkalikust leidusest ja juhatasime koha kätte, kuhu ülejäänud kasukad jäänud.

Ma wõin küll kinnitada, et minu kasukas, ja leitud toiduained mind surmast päästsiwad, mille küüsi ma katkiste riiete ja kauase nälgimise tõttu tingimata oleksin sattunud. Kuid oma poolpõlenud kuuest ei wõinud ma weel lahkuda, waid kandsin teda alati uue kasuka peal.

Mida lähemale meie Poola piirile jõudsim, seda enam hakkas korralagedus soldatite seas walitsema, sõnakuulmisest polnud enam märkugi. Maantee kubises kõiksugu wäeosade soldatitest, kes plaanitalt, segamine edasi rühkisiwad ja pea siin, pea seal

salkade kaupa seisatama jäiwad; surnukehad ja mahajäetud wankrid takistasiwad sagedaste läbipääsemist. Meie ees wõitles marschal von Seint-Cyr wenelastega; meie selja taga suutsiwad Murat, Ney ja Eugen oma ühe kolmandikuni kokkusulanud korpustega waewalt weel waenlase ägedatele kallalekippumistele wastu panna. Ka 8. korpus, mille ridades ma ikka weel edasi marssisin ja milles weel 800 meest wõis olla, pidi nüüd iga päew waenlasega wõitlema, mis sõjariistade puudumisel muidugi mitte kerge polnud, pealegi kus meie jõud wäsinud, meie julgus mitmete õnnetuste läbi raugenud ja liikmed kangeks külmanud oliwad. Sinna juurde seltsis weel see kuulujutt, et kindral Kutusow 100.000 mehega meile külje pealt ähwardab kallale tungida. Ma imestan, et wenelased mitte terwet ülejäänud Prantsuse sõjawäge wangi ei wõtnud, meie seisukorda silmas pidades oleks see neil hõlbus olnud.

Meie marssisime läbi Korõtnja ja Krasnoi maha põletatud linnade. Umbes kahe tunni teed enne Krasnoi linna tekkis meil kange wõitlus wenelastega, ja siin pidiwad ka seni hellitatud ja wõitlustest eemal hoitud Prantsuse kaardiwäed tulesse astuma. Wene suurtükikägi sünnitas meie ridades suurt korratust; kuid kaardiwäelased astusiwad wahwalt wälja ja wenelased tõmbasiwad endid warsti jälle tagasi. Keiser wiibis kesk wõitluserinda ja nägi seda häwitust pealt, mis waenlase kartetshid meie seas sünnitasiwad. Korralagedus tõusis siin wiimase tipuni; kõik jooksiwad läbisegamine, käsusõnu ei kuulnud, hüüded ei aitanud; igaüks mõtles üksnes oma päästmise peale.

Ehk meie küll ikka weel suurt maanteed mööda oma teekonda edasi jatkasime, siiski suutsime päewas waewalt üle kolme tunni marssida; meid takistasiwad wäsimus, meeletu korratus ja pealegi oli maantee üleni soldatise täis. Kuid julgust andis meile weel lootus, et iga päewaga Poola piirile lähemale jõuame ja siis lootsime tingimata oma waewast lahti saada.

Öösel wastu 9. nowembril kaotasin ma ka oma kapteni von Reichmeisteri, ja nii palju kui ma ka pärsin, ei leidnud ma enam temast jälgegi. See oli hirmus külm öö, põhjatuul oli wihase lumetuisuga ühinenud. Ma olin enese oma kasuka sisse mähkinud ja ühe aherwarre taha heitnud, ilma et tule süütamisega ennast waewanud oleksin. Wastu hommikut äratasiwad meid Wene suurtükid; kui ma nüüd ühtki endi pataljoni ohwitseri enam üles ei leidnud, tõttasin mõne seltsimehega, nii hästi kui see läks, edasi. Ka need ei teadnud enam, kus nende ülemad wiibisiwad, ja nii tegime siis omawahel maha, et meie alati kokku hoiame ja kõik hädad ja wiletsused ikka seltsis läbi teeme.

Sellest päewast saadik ei ole ma ka keiser Napoleoni enam näinud ja sain alles pärast kuulda, et ta reega meist ette sõitnud.

VI. Beresina ääres.

Meie marssisime nüüd igapäew suure waewaga edasi ja jõudsimme wiimaks Porissowi. Külmal oli märksa vähemaks jäänud, ja katkiste saabastega, millede seest warwad wälja paistsiwad, wantisime luupäiksest saadik muda sees. Minu kasukas muutus mul nendel päewadel peaaegu juba tülinaks, ja poleks ööd ikka weel nii külmad olnud, ma oleksin ta tõeste maha jätanud. Nii siis wedasime endid, nii hästi kui see läks, ikka edasi ja lähinesime ikka enam Beresina kallastele.

Meile öeldi, et teinepool jõge ja nimelt Wilnas talwekorterrisse jääme, ja et seal täidetud moonaladud meid ees ootawad. Kõik püüdsiwad nüüd Beresinani jõuda. Poolnälginult, päriselt raugenud, enam kodukäijate kui suure sõjawäe soldatite sarnased, rühkisime meeleheitlikult edasi; paljud aga langesiwad juba esimestel päewadel maha ja sirutasiwad käed seltsimeeste järel wälja, neid pisarsilmil paludes, et neid ometi kuni Beresina kallasteni kaasa wõetaks. Kuid keegi ei hoolinud üksikute hädasid; igauks katsus iseennast üleüldisest wiletsusest peasta ja nii ruttu kui võimalik edasi jõuda, et mitte kiirelt järel jõudwa waenlase kätte langeda. Need waesed, kes jõuetuse pärast tee peale maha pidiwad jääma, sattusiwad kas wenelaste kätte ehk suriwad nalga wõi saiwad waenlaste hobuste jalgade ehk Wene suurtüki rataste all purustatud.

Ma jõudsin oma seltsimeestega, kelle seast meie siiski ühe haiguse pärast tee peale maha pidime jätma, 26. nowembril õhtul hilja Beresina lähedale. Seal saime weel kümne mehega oma pataljonist kokku. Nende käest kuulsime, et wenelased Borisewi juures üle Beresina wiiva silla ära lõhkunud, et aga Napoleoni käsu peale juba uusi sildasid ehitatawat.

Siin walitses soldatite, hobuste, suurtükkide, wankrite, naiste ja laste, haawatute ja surijate kirjeldamata tung. Koledas omakasu püüdmises, meeleheitmises ohwerdas soldat oma seltsimehe, ema oma lapsed, kui aga silmapilkliselt peaseks. Kõik tungisiwad uue silla poole ja saiwad kas kaldäärsetes rabades ehk jõe woogudes hukka. Ja kesk seda tungimist lendasiwad Wene suurtüki kuulid wääramata kindlusega.

Meil oli wõimata otsekohe edasi peaseda, ka toimetati kõigepealt Prantsuse kaardiwad, kes nüüd muidugi näruste ja wiletsate hulguste koguna esenesiwad, teinepoole kaldale. Meie saatsime sellepärast öö, nii hästi kui see läks, põgenejate murre sees mööda.

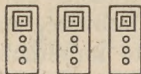
27. nowembri hommikul, minule nii hädaohtlikul päewal, kuulutas kõwa suurtüki mürin wenelaste edasi tungimist. Selsamal silmapilgul nägime ka meist nii kaua lahus olnud brigadi kindrali

Legrasi. Nii pea kui see tubli mees meid paari kütti silmas, käskis ta meid kohe waenlasele wastu hakata. Ta ütles, et meile veel tugew wäeosa abiks tuleb, ja nii pea kui waenlase küllalt kaugele tagasi tõrjunud oleme, wõime temaga seltsis üle Beresina minna.

Meie marssisime ka ilma pikema jututa maanteelt pahemale poole lagendikule ja kuna kasakad meie püssitule ees taganema hakkasiwad, siis arwasime neid veel kaugemale taga ajada wõiwat, et meil vähemalt esialgul enam nende poolt tülitamist karta poleks ja seda julgemalt kindraliga üle Beresina minna wõime. Aga waevalt olime weerand tundi wenelasi taga ajanud, kui meid äkitselt igast küljest ümber piirati. Meie olime lõksu sattunud ja nägime, et väljapääsemine wõimata oli.

Sellepärast pidime hambad kokku pigistama ja endid kannatlikult wangi andma.

Ilmaski oma elus pole ma nii nukker olnud, kui sel korral, isegi kõige suuremate puuduste ja wiletsuste puhul, mitte kõige kangema külma, mitte ka meeletuisele ajawa nälja puhul. Kõik minu lootused, kodumaad pea jälle näha ja Wenemaalt, kus ma pii palju kannatanud, jäädawalt lahkuda, oliwad ühe hoobiga purustatud. Ma olin kõiksugu hädadest seni ikka õnnelikult pääsenud ja pidin nüüd veel suuremasse langema. Minuga oli lugu nagu hukka läinud laewa madrusega, kes kohutawa waewa ja üleiniimliste jõupingutustega kuni päästwa rannani ujunud, keda seal aga waenulikud murdlnained tabawad ja mühisewale merele tagasi paiskawad.

Trükitud M. Schifferi trükikojas, Tallinnas,
Rüütli uul. 13.

Hind 15 kop.